

Bekämpningsmedel i samlingar

Att skydda föremål mot skadedjursangrepp är svårt. Därför har många olika bekämpningsmedel prövats genom århundradena.

Vad är bekämpningsmedel?

Ett bekämpningsmedel är en kemikalie som är avsedd för att döda, förhindra framväxt av, eller på annat sätt reglera tillväxt av skadliga organismer. Under 1900-talet eskalerade användningen av bekämpningsmedel och museerna använde en rad olika bekämpningsmedel för att motverka skadedjursangrepp. Tyvärr saknas ofta dokumentation om vilka kemiska substanser som användes, på vilka föremål de har använts och hur giftiga de är. De som arbetade med dessa har gått i pension eller har av andra skäl slutat och kunskap har därmed försvunnit.

Idag, när vi vet mer om nackdelarna med att använda bekämpningsmedel vid ett skadedjursangrepp, används i första hand giftfria metoder, såsom till exempel frysning. I andra hand kallas en saneringsfirma in.

Därför är också många museianställda eller museibesökare idag inte heller medvetna om den tidigare användningen av bekämpningsmedel och att de riskerar att bli utsatta för rester av bekämpningsmedel. Det är ett arbetsmiljöproblem för museipersonal, särskilt vid hantering, flytt eller vid omkonservering av behandlade föremål.

Vem har ansvaret?

Arbetsgivaren har arbetsmiljöansvar och ska informera om de risker som finns och vilket skydd som behövs för arbetsuppgiften. Arbetstagaren ska följa givna instruktioner. För mer information se Vårda väl-bladet *Kemiska hälsorisker inom kulturvärden – hur skyddar vi oss?*.

Samlingar

Vissa typer av samlingar har utsatts för bekämpningsmedel mer frekvent än andra. Skadedjur är bara intresserade av "ätbara" material såsom till

Utgå från försiktighetsprincipen "better safe than sorry". Anta alltid att ett föremål har varit utsatt för bekämpningsmedel och handla därefter.

exempel läder, trä, fjädrar, textilier och växter, så flertalet föremål i till exempel naturhistoriska och etnografiska samlingar är ofta behandlade med bekämpningsmedel. Några av de vanligast bekämpningsmedel man kan hitta i museer är naftalin (ofta på textilier), lindan (trä och textil), DDT (diverse), pentaklorfenol (trä och garvade djurhudar), diklorvos (ofta använt i slutna utrymmen mot ängrar och mal), arsenik (djurhudar, fågelskinn och monterade djur) och kvicksilver (herbarier). Ofta är det en cocktail av olika bekämpningsmedel som har använts. Vissa bekämpningsmedel bryts ner snabbt och vissa är aktiva under väldigt lång tid, såsom till exempel kvicksilver och arsenik.

Att förhålla sig till tidigare behandlingar

Dokumentation av tidigare behandlingar med bekämpningsmedel kan saknas. I all riskbedömning måste sannolikheten för att samlingen är behandlad vägas in. Vi måste ta ansvar och föremålen måste förvaltas och användas på ett säkert sätt, med särskild hänsyn till det kulturhistoriska värdet.

Personal och besökare måste skyddas från exponering. Försiktighetsprincipen gäller: anta alltid att det finns rester av bekämpningsmedel, att det fortfarande är hälsoskadligt och utgå därifrån.

Finns det dokumentation om vilka bekämpningsmedel som har använts? Finns det rester av ett vitt pulver som inte borde vara där? Luktas det konstigt? Gör en riskbedömning och vidta åtgärder.

Viktigt! Många länder använder fortfarande bekämpningsmedel. Därför är det viktigt att ha en god rutin för upppackning och hantering av inkommande föremål. Arbetet ska ske i en väl planerad kedja med zoner från smutsigt till rent och i väl ventilerade utrymmen, både för att eliminera risken för arbetsskador.

Märk upp och varna på ett bra och tydligt sätt så att alla som kan komma i kontakt med föremålen kan förstå. Se bra exempel i *Värda väl-bladet Märkning av giftiga föremål i samlingar*.

Sätt upp regler för hur ni ska förhålla er till arbetet med samlingarna vad gäller skyddsutrustning och rutiner, personlig hygien och städning.

Våttorka ytor för att slippa damm, men tänk helhet. Blir trasorna farligt avfall? Ska de återanvändas? Använd ett bra filter i dammsugaren. Vilket filter som ska användas beror på vilka partiklar som ska dammsugas upp, men använd alltid minst ett HEPA-filter.

Undvik att slicka på fingrar för att separera papper, eller att bita på naglar eller pennor. Är du ren om händerna när du tar i dörrhandtaget? Separera mat och samlingar och tänk säkerhetszoner. Ha inga fasta kontorsplatser direkt i samlingarna.

Använd skyddskläder och personlig skyddsutrustning och använd slussar så att inget dras med ut i andra ”rena lokaler”.

På Arbetsmiljöverkets hemsida www.av.se finns bra information och hjälpmedel för hur man organiserar en säker arbetsplats, se till exempel:

Arbetsplatsens utformning. Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbetsplatsens utformning samt allmänna råd (AFS 2009:2) om tillämpningen av föreskrifterna: <https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/foreskrifter/arbetsplatsens-utformning-foreskrifter-afs2009-2.pdf> (2016-10-10).

Kemiska arbetsmiljörisker. Arbetsmiljöverkets föreskrifter om ändring i Arbetsmiljöverkets föreskrifter

och allmänna råd (AFS 2011:19) om kemiska arbetsmiljörisker: <https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/foreskrifter/kemiska-arbetsmiljorisker-foreskrifter-afs2014-43.pdf> (2016-10-10).

Referenser och länkar

Chronology Of Pesticides Used On National Park Service Collections. 2001. Conserve O Gram No. 2/16. National Park Service (USA). <http://www.nps.gov/museum/publications/conservoogram/02-16.pdf> (2016-10-10).

Guidelines For The Handling Of Pesticide Contaminated Collections. 2002. Conserve O Gram No. 2/19. National Park Service (USA). <http://www.nps.gov/museum/publications/conservoogram/02-19.pdf> (2016-10-10).

NPS Museum Handbook. Information på National Park Service's webbsida: <http://www.nps.gov/museum/publications/handbook.html> (2016-10-10).

Physical Properties And Health Effects of Pesticides Used On National Park Service Collections. 2001. Conserve O Gram No. 2/17. National Park Service (USA). <http://www.nps.gov/museum/publications/conservoogram/pesticides2-17.pdf> (2016-10-10).

Residual Pesticides. Information på American Museum of Natural History's webbsida: <http://www.amnh.org/our-research/natural-science-collections-conservation/general-conservation/health-safety/residual-pesticides> (2016-10-10).

Tidens tand. Förebyggande konservering: Magasinshandboken. 1999. M. Fjæstad (red.). Riksantikvarieämbetet, Stockholm. <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/295> (2016-10-10).

Åkerlund, M., Flato, S. & Hellekant, A. 1998.

Från Silverfisk till Hälsorisk. Skadedjur och åtgärder i samlingar. LTs förlag, Stockholm.

<http://www.raa.se/app/uploads/2014/08/Fran-silverfisk-till-halsorisk.pdf> (2016-10-06).

Värda väl-blad om giftiga ämnen i samlingar: <http://www.raa.se/vardaval> (2016-10-05).

Detta blad ingår i en serie för råd om vård och förvaltning av kulturarvet.

Artikeln är licensierad med CC BY där inget annat anges. www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/

Riksantikvarieämbetet

Box 1114, 621 22 Visby

Tel: 08-5191 80 00. Fax 08-66 07 284

E-post: vardaval@raa.se

www.raa.se